

Titel: Om litterær oversættelse

Tema: Litterære perspektiver/oversættelse

Fag: Dansk

Målgruppe: stx

Den pædagogiske vejledning består af 2 opgaveforslag (A og B). De tager begge udgangspunkt i to tv-udsendelser om oversætteren Mette Holm, nemlig "Mette Holm" og "Mig og Murakami". Vi kommer her helt tæt på hendes arbejde med at oversætte værker af den verdensberømte japanske romanforfatter Haruki Murakami til dansk. Elevernes forståelse af centrale skønlitterære oversættelsesproblematikker skærpes, når de i forbindelse med opgave A arbejder analytisk med tv-udsendelserne. Med udgangspunkt i den indsigt og viden, som eleverne har opnået i relation til opgave A, får de så i opgave B mulighed for selv at kaste sig ud i oversættelsens svære kunst.

"Mette Holm" (DR Kultur 23.05.2012, 29 min.)

"Mig og Murakami" (DR Kultur 07.03.2019, 57 min.)

(Billedet er fra tv-udsendelsen "Mig og Murakami")

Faglig relevans/kompetenceområder**Dansk stx:**

Danskfaget beskæftiger sig med viden og kundskab om og undersøgelse af dansksprogede tekster i en national og global virkelighed.

Det er karakteristisk, at de tekstanalytiske aktiviteter indgår i et tæt samspil i både den receptive og den produktive dimension af faget.

Centralt står arbejdet med elevernes udtryksfærdighed med fokus på et sikkert sprogligt udtryk og formidlingsbevidsthed. Sikker udtryksfærdighed og kritisk-analytisk sans fremmer elevernes muligheder for som medborgere at orientere sig og handle i et moderne, demokratisk, digitaliseret og globalt orienteret samfund.

Litterære perspektiver: Her undersøges med en litteraturanalytisk tilgang et historisk bredt og genremæssigt varieret udvalg af primært skønlitterære tekster. Teksterne består af dansksprogede tekster suppleret med verdenslitteratur i oversættelse. Teksterne læses i en litteratur-, kultur- eller bevidsthedshistorisk kontekst

Eleverne skal kunne:

udtrykke sig præcist, nuanceret og formidlingsbevidst mundtligt, skriftligt såvel som multimodalt

beherske skriftsprogets normer for korrekthed og anvende grammatiske og stilistiske grundbegreber

dokumentere indblik i sprogets funktion og variation, herunder dets samspil med kultur og samfund

anvende centrale skriftlige fremstillingsformer (herunder redegøre, diskutere, analysere, fortolke og vurdere) med formidlingsbevidsthed

analysere, fortolke og perspektivere fiktive og ikke-fiktive tekster i alle medier

dokumentere kendskab til en bred repræsentation af dansk litteratur gennem tiderne med perspektiv til litteraturen i Norden, Europa og den øvrige verden

demonstrere viden om og reflektere over fagets identitet og metoder

undersøge problemstillinger og udvikle og vurdere løsninger, hvor fagets viden og metoder anvendes, herunder i samspil med andre fag.

Ideer til undervisningen

Underviseren kan vælge at gå i kast med hele det nedenfor skitserede forløb eller blot udvælge et af de skitserede opgaveforslag A og B.

Underviseren kan naturligvis også bare vælge frit lade sig inspirere af udvalgte dele af forløbet til at lave sit helt eget undervisningsforløb.

OPGAVE A:

Eleverne får i elektronisk form adgang til indholdet af **Bilag 2** (som findes sidst i denne pædagogiske vejledning), der fx kan oprettes i Google docs som et fælles dokument, hvor både underviser og elever løbende kan tilføje flere ting, det er værd at huske på i forbindelse med litterær oversættelse.

Underviseren tildeler eleverne de 2 tv-udsendelser "Mette Holm" og "Mig og Murakami", så de kan se dem som hjemmeforberedelse (se her hvordan: <http://wiki.mitcfu.dk/soeg-i-samlingerne/tv/>).

Eleverne inddelles på forhånd i 6 grupper med hver deres særlige opgave, så de allerede under hjemmeforberedelsen kan skrive nøgleord og –sætninger ned i relation til deres specifikke fokus. På klassen arbejder grupperne med hvert deres emne og fremlægger efter endt gruppearbejde mundtligt deres resultat for resten af klassen, lige som hver gruppe elektronisk deler sine noter med resten af klassen. OBS: Det vil give god mening at lade gruppe 5 bestå af elever med et særligt kendskab til musik.

De 6 grupper arbejder hver især med deres særlige emne (der henvises nedenfor til de kapitler, der er udarbejdet til hver af de to tv-udsendelser, i det kapitlerne i udsendelsen "Mette Holm" markeres med *kursiv* og et "MH", mens kapitelhenvisning uden yderligere angivelse er til udsendelsen "Mig og Murakami"):

1. Om hvorfor det japanske sprog er svært at oversætte til bl.a. dansk: Vær særligt opmærksom på kapitel 1 (MH) og kapitel 6
2. Om det særligt mystiske og særligt japanske ved Murakamis univers: Vær særligt opmærksom på kapitel 2 (MH), kapitel 1, kapitel 5 og kapitel 9
3. Om at ramme det helt præcise ord og den helt præcise formulering: Vær særligt opmærksom på kapitel 3, kapitel 4, kapitel 8, kapitel 11 og kapitel 13
4. Om som oversætter at være specialiseret i Murakamis forfatterskab: Vær særligt opmærksom på kapitel 2, kapitel 5, kapitel 7, kapitel 10 og kapitel 12
5. Om musikken som tema og strukturerende faktor hos Murakami: Vær særligt opmærksom på kapitel 3 (MH) – undervejs i fremlæggelsen kan gruppen afspille brudstykker af den berørte musik for klassen, og perspektiverende kan gruppen præsentere et glasklart eksempel på, hvorledes musik har påvirket et stykke litteraturs form. Gruppen kan fx kort gøre rede for sammenhængen mellem "fuga" som musikalsk form og så den måde, som digteren Paul Celan bruger fugaen i sit digt "Todesfuge". Celans oplæsning af digtet varer blot 3 minutter og illustrerer tydeligt hans brug af fugaens form, også selv om nogle elever måske ikke behersker tysk i tilstrækkelig grad til at forstå digtets indhold: <https://www.youtube.com/watch?v=gVwLqEHDCQE>
6. Om de ydre omstændigheder, som oversætteren må forholde sig til: Vær særligt opmærksom på ting i udsendelserne der viser, hvorledes oversætteren inddrages i markedsføringen af Murakami og sig selv: Optrædener på film og i tv, i radio og som foredragsholder eller interviewer foran et live-publikum, photo shoots, diskussioner med den danske udgiver om omslag osv.

Når alle grupper har fremlagt, sluttet der af med en bred og opsummerende klassediskussion.

OPGAVE B:

Underviseren deler eleverne op i grupper efter hvilket fremmedsprog, de har som fag, men på den måde, at ethvert sprog, der *ikke* er engelsk, prioriteres først i forhold til gruppeinddelingen.

Hvis det ikke allerede er sket i forbindelse med Opgave A, får eleverne i elektronisk form adgang til indholdet af **Bilag 2** (som findes sidst i denne pædagogiske vejledning), der fx kan oprettes i Google docs som et fælles dokument, hvor både underviser og elever løbende kan tilføje flere ting, det er værd at huske på i forbindelse med litterær oversættelse.

Hver fremmedsproglig gruppe oversætter de samme udvalgte afsnit fra enten den engelske, den tyske eller den franske udgave af *1Q84* til dansk (se **Bilag 1** – har en række elever fx spansk som fag, kan man prøve at finde de tilsvarende uddrag af *1Q84* i spansk oversættelse på nettet).

Grupperne fremlægger deres oversættelser og læser dem højt, og de forskellige elevoversættelser sammenlignes og vurderes med henblik på deres litterære kvaliteter i forhold til dansk (*ikke* i forhold til japansk, engelsk, tysk, fransk...)

De forskellige elevoversættelser sammenlignes derpå kritisk med Mette Holms danske oversættelse af de samme uddrag (underviseren laver kopier, hvis tekstuddraget ikke kan findes på nettet).

(Hvis eleverne nogenlunde behersker mere end ét af de anvendte fremmedsprog (engelsk, tysk, fransk...) kan de derefter fx sammenligne de anvendte engelske/tyske/franske... tekstuddrag med henblik på at påvise konkrete eksempler på, hvordan de engelske, tyske og franske oversættere af *1Q84* har taget sig meget forskellige valg og "friheder" i deres oversættelser i forhold til præcis det samme japanske tekstforlæg.)

Det diskuteres i en afsluttende klasses Diskussion, om oversættelse af skønlitteratur lader sig praktisere som egentlig 1:1 oversættelse, som en tillempet "oversættelse" eller måske snarere som ren gendigtning.

I diskussionen overvejes det også, hvor stor betydning det har, at der er tale om en fjernkulturel tekst som *1Q84* og ikke en tekst med vestlige/europæiske/nordiske rødder.

Hvis diskussionen perspektiveres til at gælde litterære værker i almindelighed (og ikke bare *1Q84*) kan det endvidere overvejes, hvor stor en rolle elementer som historisk afstand, mulighederne for en hermeneutisk horisontsammensmeltning, knæsatte/tidligere oversættelsers betydning, intertekstuelle referencer o.a. spiller – et eksempel til Diskussion kunne fx være Biblen eller Homers værker, som eleverne kender (lidt) til fra andre fag.

Hvis det ønskes at perspektivere yderligere kan diskussionen eventuelt se på ligheder og forskelle mellem den rolle, som oversætteren har i forhold til originalteksten/forfatteren, og så den rolle og de overvejelser, som en kurator har i forbindelse med at arrangere en udstilling af fx udvalgte værker af en (berømt/kendt) billedkunstner på et kunstmuseum.

Hvis diskussionen inddrager særlige oversættelsesproblemer i forhold til de forskellige skønlitterære genrer, og i særdeleshed lyrik, kan hele projektet fx afsluttes med, at underviseren udvælger 3-4 korte og ældre engelske digte (fx af William Blake), der har både rim og fast versemål, og som eleverne kan vælge mellem, når de individuelt laver en *skriftlig aflevering*, der dels består af en oversættelse/gendigtning på dansk af det valgte digt, og dels består af de litterære og oversættelsesmæssige overvejelser/valg, som eleven har gjort sig i forhold til genren "lyrik" i forbindelse med sin konkrete oversættelse/gendigtning.

Supplerende materialer

Der er i marts 2019 ikke andre tv-udsendelser i CFU om emnet "oversættelse", men flere kan komme til, så tjek eventuelt på www.mitcfu.dk (> Søg i samlingerne > TV > skriv "oversættelse" > vælg "emneord: oversættelse" i drop down-menuen)

Søg eventuelt på dit lokale CFU, om der er andet materiale end tv-udsendelser om emnet "oversættelse" ved at gå ind på www.mitcfu.dk (> Søg i samlingerne > Materialer til din undervisning > vælg "emneord: oversættelse" i drop down-menuen)

(Billedet er fra tv-udsendelsen "Mette Holm")

Bilag

BILAG 1: Tre oversættelser

Haruki Murakami, *1Q84* – begyndelsen af kapitel 1, "Aomamé", i henholdsvis engelsk, tysk og fransk oversættelse:

ENGELSK:

DON'T LET APPEARANCES FOOL YOU

The taxi's radio was tuned to a classical FM broadcast. Janaïcek's *Sinfonietta* - probably not the ideal music to hear in a taxi caught in traffic. The middle-aged driver didn't seem to be listening very closely, either. With his mouth clamped shut, he stared straight ahead at the endless line of cars stretching out on the elevated expressway, like a veteran fisherman standing in the bow of his boat, reading the ominous confluence of two currents. Aomame settled into the broad back seat, closed her eyes, and listened to the music.

How many people could recognize Janaïcek's *Sinfonietta* after hearing just the first few bars? Probably somewhere between "very few" and "almost none." But for some reason, Aomame was one of the few who could.

Janaïcek composed his little symphony in 1926. He originally wrote the opening as a fanfare for a gymnastics festival. Aomame imagined 1926 Czechoslovakia: The First World War had ended, and the country was freed from the long rule of the Hapsburg Dynasty. As they enjoyed the peaceful respite visiting central Europe, people drank Pilsner beer in cafes and manufactured handsome light machine guns. Two years earlier, in utter obscurity, Franz Kafka had left the world behind. Soon Hitler would come out of nowhere and gobble up this beautiful little country in the blink of an eye, but at the time no one knew what hardships lay in store for them. This may be the most important proposition revealed by history: "At the time, no one knew what was coming." Listening to Janaïcek's music, Aomame imagined the carefree winds sweeping across the plains of Bohemia and thought about the vicissitudes of history.

In 1926 Japan's Taisho Emperor died, and the era name was changed to Showa. It was the beginning of a terrible, dark time in this country, too. The short interlude of modernism and democracy was ending, giving way to fascism.

Aomame loved history as much as she loved sports. She rarely read fiction, but history books could keep her occupied for hours. What she liked about history was the way all its facts were linked with particular dates and places. She did not find it especially difficult to remember historical dates. Even if she did not learn them by rote memorization, once she grasped the relationship of an event to its time and to the events preceding and following it, the date would come to her automatically. In both middle school and high school, she had always gotten the top grade on history exams. It puzzled her to hear someone say he had trouble learning dates. How could something so simple be a problem for anyone?

https://www.bookbrowse.com/excerpts/index.cfm/book_number/2634/1q84

TYSK:*Sich nicht vom äußeren Schein täuschen lassen*

Aus dem Radio des Taxis ertönte das Klassikprogramm eines UKW-Senders. Die Sinfonietta von Janáček. Nicht eben die passendste musikalische Untermalung, um mit einem Taxi im Stau festzustecken. Der Fahrer, ein Mann mittleren Alters, schien auch nicht besonders hingebungsvoll zuzuhören. Schweigend blickte er auf die Schlange der Wagen vor ihnen, wie ein alter Fischer, der am Bug seines Schiffes steht und den gefährvollen Übergang zwischen zwei Meeresströmungen beobachtet. Die Augen sachte geschlossen und tief in die Rückbank gelehnt, lauschte Aomame der Musik.

Wie viele Menschen gab es auf der Welt, die Janáčeks Sinfonietta sofort erkannten, kaum dass sie den Anfang hörten? Vermutlich nur sehr wenige, aber aus irgendeinem Grund gehörte Aomame dazu.

Janáček hatte seine kleine Sinfonietta im Jahr 1926 komponiert. Das Thema war ursprünglich als Fanfare für ein Sportereignis gedacht gewesen. Aomame stellte sich die Tschechoslowakei im Jahr 1926 vor. Der Erste Weltkrieg war vorüber, endlich war man von der langen Herrschaft des Hauses Habsburg befreit, man saß im Kaffeehaus, trank Pilsener Bier, produzierte Maschinengewehre und genoss den flüchtigen Frieden, der in Mitteleuropa Einzug gehalten hatte. Franz Kafka hatte sich zwei Jahre zuvor unter traurigen Umständen von der Welt verabschiedet. Es sollte nicht mehr lange dauern, bis Hitler auftauchen und das schöne kleine Land mit einem gierigen Biss verschlingen würde. Doch zu jener Zeit ahnte noch niemand etwas von dem bevorstehenden Grauen. Einer der wohl wichtigsten Lehrsätze, den die Geschichte für die Menschheit bereithält, lautet: »Damals wusste noch niemand, was vor uns lag.« Die Sinfonietta im Ohr und vor ihrem inneren Auge die böhmischen Wiesen, die sich im frei und unbekümmert darüberstreichenden Wind wiegten, ließ Aomame ihre Gedanken um das Wesen der Geschichte kreisen.

In Japan starb 1926 der Taisho-Tenno, und die Showa-Zeit – die »Ära des Erleuchteten Friedens«, wie die neue Regierungsdevise lautete – brach an. Eine düstere Epoche voller Leiden nahm ihren Anfang. Modernismus und Demokratie beendeten ihr kurzes Zwischenspiel, und der Faschismus breitete sich aus.

Geschichte gehörte neben Sport zu Aomames Hauptinteressen. Romane las sie so gut wie nie, aber von historischen Darstellungen konnte sie nicht genug bekommen. An der Geschichte gefiel ihr vor allem, dass alle Ereignisse mit konkreten, exakten Jahreszahlen und Schauplätzen verbunden waren. Sich historische Daten zu merken bereitete ihr keine Schwierigkeiten. Auch wenn sie die Zahlen nicht gezielt auswendig lernte, fielen sie ihr automatisch ein, wenn sie den Gesamtzusammenhang der Ereignisse verstanden hatte. In den Geschichtsklausuren der Mittel- und Oberstufe hatte Aomame so gut wie immer die meisten Punkte in der Klasse erzielt. Sooft sie jemandem begegnete, der sich historische Daten nur schwer merken konnte, wunderte sie sich. Warum konnte jemand so etwas Einfaches nicht?

<http://www.ciando.com/ebook/bid-47294-1q84-buch-1-2-roman/leseprobe/>

FRANSK:*Il ne faut pas se laisser abuser par les apparences*

La radio du taxi diffusait une émission de musique classique en stéréo. C'était la *Sinfonietta* de Janacek. Etait-ce un morceau approprié quand on est coincé dans des embouteillages ? Ce serait trop dire. D'ailleurs, le chauffeur lui-même ne semblait pas y prêter une oreille attentive. L'homme, d'un âge moyen, se contentait de contempler l'alignement sans fin des voitures devant lui, la bouche serrée, tel un vieux marin aguerri, debout à la proue de son bateau, appliqué à déchiffrer quelque sinistre pressentiment dans la jonction des courants marins. Aomamé, profondément enfoncée dans le siège arrière du véhicule, écoutait, les yeux mi-clos.

Combien y aurait-il d'auditeurs, à l'écoute des premières mesures de la *Sinfonietta* de Janacek, qui reconnaîtraient immédiatement ce morceau ? Disons : entre "très peu" et "presque aucun". Mais Aomamé, elle, pour une raison ou une autre, en était capable.

Janacek avait composé cette courte symphonie en 1926. Le thème principal avait été conçu à l'origine pour une fanfare à l'occasion d'une rencontre sportive. Aomamé imaginait la Tchécoslovaquie de 1926. Après la Première Guerre mondiale, le pays s'était enfin libéré de la très longue domination des Habsbourg, les gens buvaient de la bière Pilsner dans les cafés, ils fabriquaient des mitrailleuses efficaces et raffinées, ils goûtaient la paix passagère qui visitait l'Europe centrale. Franz Kafka, encore méconnu, avait disparu deux ans auparavant. Bientôt apparaîtrait Hitler, qui ne ferait qu'une bouchée de ce joli petit pays. Mais, en ce temps-là, tout le monde ignorait que des événements aussi terribles allaient advenir. Ce que l'Histoire enseigne de plus important aux hommes pourrait se formuler ainsi : "A l'époque, personne ne savait ce qui allait arriver."

En écoutant cette musique, Aomamé imaginait les vents qui balayaient sans obstacle les plaines de Bohême et laissait ses pensées vagabonder sur l'Histoire.

1926, c'était la mort de l'empereur Taishô, le commencement d'une ère nouvelle, l'ère Shôwa. Au Japon aussi, ce serait le début d'une époque sombre et terrible. Le modernisme et la démocratie avaient joué leur bref intermède. Celui-ci achevé, le fascisme imposerait sa loi.

L'histoire, comme le sport, était ce qui intéressait le plus Aomamé. Elle ne se lassait pas de lire de nombreux ouvrages historiques, alors qu'elle n'était guère portée sur les romans. En matière d'histoire, elle aimait avant tout que tous les événements soient bien reliés à une chronologie et à un lieu précis. Elle n'avait aucune difficulté à se souvenir des dates. Même quand elle ne l'avait pas apprise par cœur, la chronologie se dessinait automatiquement, du moment qu'elle avait saisi la cohésion d'ensemble des divers événements. Au collège et au lycée, Aomamé avait toujours les meilleures notes de la classe aux contrôles d'histoire, et elle trouvait étrange qu'un élève ait du mal à retenir la succession des dates, alors que c'était si facile d'y parvenir.

https://www.lexpress.fr/culture/livre/1q84-de-haruki-murakami_1011088.html

BILAG 2: Liste over nogle af de ting, det er vigtigt at huske på i forbindelse med litterær oversættelse

(der refereres nedenfor til oprindelsessproget som O og til oversættelsens sprog som M (målsproget)).

Der kan være ord, som forekommer i O, men ikke findes i M i natur og kultur – det kunne være en *kamoshika*, som er et gede- og antilopeagtigt dyr, som vi ikke kender i Danmark, mens *kanzashi* er en form for ornamentik, som man bruger i traditionelle japanske frisurer, og som ikke findes tilsvarende i Danmark.

Ofte har O en anden måde at opdele virkeligheden i ord på end M – et meget almindeligt eksempel er opfattelsen af farver (skelner inuitter virkelig imellem 50 nuancer af (hvid) sne?), men et andet eksempel kunne være fx træ/krat/lund/skov, hvor der ikke er problemer med at afgrænse størrelsen "et træ", men hvor det er svært at afgrænse, om en samling træer helt præcis er "et krat", "en lund" eller "en skov", og hvor andre sprog har andre opdelinger end de danske (fx engelsk: tree, thicket, grove, wood, forest osv.)

Når ord udtrykker åndelige og abstrakte værdier, der er kulturelt baserede, er det ofte spørgsmålet, om vi bare tror, at der findes en ækvivalent i M til et ord fra O – på dansk taler vi fx om "dannelse", og det har rødder i tysk kulturtradition ("Bildung"), men der findes ikke rigtig en tilsvarende kulturtradition i den angelsaksiske verden, og derfor findes der ikke nogen dækkende oversættelse på engelsk, kun noget tillempet ("education" m.v.). Og når vi bruger et kulturkristent ord som "sjæl", aner en japaner så *overhovedet*, hvad vi tænker på? Og ved vi det selv, helt entydigt?

Ofte har ord en denotativ betydning, som man også tværkulturelt kan enes om – en "dog" er en "hund", men på dansk bruger vi også ord for "hund", der har en konnotativ medbetydning, som er emotionel, fx "køter", "vovhund", "vovse", "vuffie" osv., og det vil måske være svært at finde det rette udtryk, hvis man vil oversætte fx "vuffie" til et fremmedsprog. Hundes status er meget forskellig i verdens kulturer, og selv når vi oversætter det koreanske ord "gaegogi" denotativt til dansk, vil det for danskere have nogle helt andre konnotationer end i koreansk sammenhæng ("gaegogi" = "hundekød" som fortæring for mennesker).

Politisk korrekthed kan også spille en rolle ved oversættelsen, og fx Google Translate oversætter "African American" med "afro amerikaner", mens en række hævdvundne danske ord, der fx inkluderer "neger", "sort" o.a. ikke længere kan komme på tale – med mindre ordene bruges af en fortæller, der åbenlyst er racistisk, og så kan et ellers tabubelagt ord som "nigger" måske endda komme på tale i oversættelsen (?).

Det kan være svært nok at oversætte præcist til dansk fra andre indoeuropæiske sprog, men det er selvsagt endnu sværere fra ikke-indoeuropæiske sprog, og specielt fra sprog, der bruger helt andre tegnsystemer.

Går vi fra enkeltord til sætninger og større teksthelheder, optræder der helt nye oversættelsesproblemer:

Ordspil og idiomer (faste vendinger/talemåder) kan være meget svære at oversætte, og ofte kræver de helt andre udtryk – prøv fx at oversætte Kohbergs "hjemmebragte boller" og "der er ugler i mosen"!

Ved større skønlitterære teksthelheder skal man sørge for at ramme den sproglige stil, der tales i af fortælleren på originalsproget, hvad enten det er dialekt eller sociolekt som fx akademisk "høj stil" med komplicerede sætningskonstruktioner (hypotaxe) eller arbejderklasseagtig "lav stil" med korte sætninger og enkle ord (parataxe), grammatiske fejl osv. Man kan eventuelt prøve at ramme det samme liltal eller let-tal som i originalen. Er der flere forskellige fortællere, gælder det om at ramme den enkelte fortællers særpræg i fx tankestrømme og replikker (fx barnets talestil, den ironiske onkels talestil osv.).

Skønlitterær prosa kan have en musikalitet, som det kan være svært at oversætte uden at tage sig store friheder i oversættelsen, men dette problem er selvfølgelig mest markant ved oversættelse af *lyrik*, hvor det er meget svært at afgøre, om gengivelse af meningsindholdet er vigtigere end at gengive selve formen, og om man i oversættelsen fx bør forsøge at ramme samme form med tilsvarende rim, versemål m.v.